

Kedves ERAK tagok, támogatóink és érdeklődők,
meghívunk benneteket a következő nyilvános rendezvényünkre:

Szerdán, 2013. november 27-én, 19.00 órakor

a Bruder Klaus Kirche nagytermébe,

70186 Stuttgart, Albert-Schäffle-Str. 30.

Az előadás címe:

„A kétnyelvűség elméleti háttere, esélyei és problémái”.

Előadó: Dr. Ódor László professzor

Az előadás szerkezete:

1. Kétnyelvűség, alapfogalmak (hogyan megértsük, amiről beszélünk
- egy nyelven legalább)
2. Kétnyelvűség mint társadalmi jelenség (kihívás)
- Zweisprachigkeit als Herausforderung für die Gesellschaft
3. Kétnyelvűség mint személyi gazdagodás (kényszer?)
- Zweisprachigkeit als Herausforderung für die Person
4. Hogyan neveljük kétnyelvűnek gyermekeinket
- ein hoffnungsloses/volles Unternehmen?

Köszönjük Dr. Ódor László professzor úrnak, hogy másodszor is elfogadta meghívásunkat egy előadás megtartására.

Szeretettel

Dávid Melinda
jegyző

**Előadó: Prof. Dr. Ódor László,
a Stuttgarti Magyar Kultúrintézet Igazgatója**

Rövid életrajz, háttér:

Született: 1945-ben, a háború miatt Budapesten – amúgy egy kicsi balaton-felvidéki falu, Mencshely a szellemi szülőhelye. Édesapja jogász (viszontagságos élettél), édesanyja tanárnő. Általános iskola: Budapest, Ürömi utca (ma Mansfeld Péterről elnevezve, aki ott volt diák), gimnázium: II. Rákóczi Ferenc Gimnázium, Budán – a régi érseki-katolikus gimnázium, kitűnő tanári gárdával. Érettségi: 1963.

A budapesti ELTE-n végzett 1968-ban magyar-német szakon. Kiadói, tolmács, irodai munka után: lektor a „kelet”-berlini Humboldt-Egyetemen, majd 1978-tól a budapesti Corvinus Egyetem tanára. Emellett tanított számos magyar és német nyelvterületi (Passau, Fribourg) egyetemen. Négy évig a budapesti Fasori Gimnázium igazgatója is volt.

1989-től: a Magyar demokrata Forum „Auslands-sprecher”-e.

1990-94: a Magyar Köztársaság svájci nagykövete.

Három disszertációjának címe:

1973 („kisdoktori”): A romániai magyar irodalom és Reményik Sándor pályája.

1986 („kandidátusi”): Az induló Nyugat-mozgalom német kapcsolatai,

2003 (habilitáció) : A multikulturális Svájc

Felesége (Teleki Katalin) kutató vegyész-mérnök, három fia: lelkes, diplomata (jelenleg külügyi h. államtitkár), ügyvéd. Egy unokája van. 12 nyelvészeti, irodalmi, társadalom-tudományi - könyvet írt.

2011. május 1. – 2013. szeptember 31. a Stuttgarti Magyar Kulturális Intézet igazgatója.

KÉTNYELVŰSÉG - EINE ZWEIFELLOSE BEREICHERUNG ODER EWIGES WEDER-NOCH (DAZWISCHENSEIN)?

1. FOGALMISÁG

- Ahány nyelvet tudsz, annyi ember vagy - mondják bölcs nagyapák nyelvtanuló unokáiknak. Maga Goethe is ezt írta: aki nem ismer idegen nyelvet, az nem ismerheti az anyanyelvét sem.

- Szögezzük le: a nyelvtanulás egy új, "idegen" nyelv révén való kulturális tanulást, egy új világlátás (Weisgerber: Weltbild) elsajátítását jelenti. Angolul használatos a "bicultural" szó. Így magyarul azt kellene mondanunk: kétkultúrájúság (a kétnyelvűség mintájára).

- A kétnyelvűség lehet

A) szándékolt, tanult kétnyelvűség, amikor tudatosan törekszünk az új nyelv révén egy új világban való eligazodásra: egy új, más kultúrában való jártasság megszerzésére. Ekkor folytonosan disztinkválunk a két nyelv, a két nyelv világa között. Ezt a kétnyelvűséget ezért KOORDINÁLT KÉTNYELVŰSÉGnek nevezzük. Folyton figyelünk kell arra, hogy - ha magyarul beszélünk, magyarul, ha németül beszélünk, akkor németül gondolkodjunk.

B) A másik kétnyelvűségi csoportba azok tartoznak, akik természetes folyamatban sajátították el a nyelveiket és nem gyakorolták azt, hogy a két nyelvet folytonosan megkülönböztessék (auseinanderhalten!) - őket TERMÉSZETES KÉTNYELVŰnek nevezi a nyelvészet.

A bilinguis (a kétnyelvűség) létének különböző fokozatai és szintjei vannak. Nyilvánvalóan az ideális megoldás az, ha a természetes kétnyelvűséghez - később - tudatosság társul. Ez - tökéletességében - ritka állapot és adottság, melyet szünetlen tudatos szándék ápol. Írók, újságírók, tudósok, tolmácsok urai ilyen kettős nyelvtehernek. "Az emberi agy természete szerint egy nyelvre van kalibrálva." - írja egy lélektanra szakosodott nyelvész. Több nyelv (s révükön több világ) nehezen fér meg együtt: - szakmai térben és változó időben - abszolút teljességgel egy emberben. Oplátka András (NZZ) ilyen kétnyelvű-kétkultúrájú ember - nála fegyelmezettebb (szellemű) embert elképzelni se tudnék. Kárpáti Pál, a berlini Humboldt Egyetem tanára, aki kitelepített (vertriebener) gyermek volt (14 éves koráig élt Magyarországon: "állandó kettős tanulás az életem, hogy egyenlő szinten lássam, megéljem és megértsem a magyar és a német nyelv világát. De sose érhető el teljes és egyenrangú állapot.

Ha azt mondom, Weizenfeld, az egy szótári szó, ha "búzamező", érzem a nyári hőségben hullámozó gabonamezők illatát. S szeretett és tisztelt elődöm a stuttgarti Magyar Kulturális Intézet igazgatói székében: Kalász Márton mesélte (s később le is írta:) volt idő, hogy azt álmodta, egyik nyelvén se tud megszólalni. S egy idő után az őrlő álom valóság lett: pszichiáter segített rajta.

Létezik tehát a valóságban és a fogalmak szótárában is a Zwischensprachigkeit (a "nyelvközöttség"), mely a nyelvészet területéről már a lélektan felé mozdítja el a figyelmünket. A "nyelvtelenség" magyarul kevesebbet jelent, mint a német szó: "Sprachlosigkeit". A magyar szóban a pusztán tény, a németben a "tanácstalanság" is benn lakik. Amitől egy lépés csak a szellemi otthontalanság, a geistige "Heimatlosigkeit" fogalma.

Tömegesen talán egyetlen kulturális közösségnek jutott az a szellemi-tudati trauma, melyet a magyar önszemlélet-történelemben egy Versailles-i kiskastélyhoz, Trianon nevéhez kötődik. Hogy egyik napról a másikra más államtestek részei lesz egy nagy történelmi hagyományú, szervesen összetartozó közösség. Az amputáció, csonkítás jogosan ideillő szó: ami gyakorlatban azt is jelentette, hogy más nyelven, más kultúra konnotatív rendje, reflexei, egy másik értékrend vonulataihoz igazodva kezdett működni az élet. A hozzá való alkalmazkodás első stádiuma volt a kétnyelvűség. Ez a kétnyelvűség aligha nevezhető gazdagodásnak, világbővülésnek. Legtöbb esetben - új fogalom ismét a szemlénkben: a "nyelvváltás" veszélyével való konfrontáció. Ami veszély gyakran volt (vált, lett) következménnyé, szorító valósággá. Az így lelki bajjá, keserűséggé váló egyéni váltáskényszer

A nyelvváltásnak vannak stációi: az "areális nyelvészet" arra a tényre utal, hogy a térségi egybezártság kölcsönhatásokkal jár: hangsúly, kiejtés az eredeti nyelvi kereten belül idegen hatásokat juttat a belső kommunikációba (pl. a magyar nyelvbe az utolsó előtti szótagot felemelő, éneklő beszédet. A szókinszben ez (az együttélésből eredő hatás) még nagyobb lékeket üt. Amerikai magyarok mesélik folyó magyar szövegükbe ékelve, hogy mit csináltak a "baszon" és mit vásároltak a "szélen" (sale). A Kárpát medence magyarjai - országoként különbözően - illesztik beszédjükbe a helyi illetőségű fogalmak megnevezéseit. Ezt a jelenséget mozaiknyelvnek nevezzük, s gondoljunk bele: itt, Stuttgartban is sokszor előfordul, hogy bemegyek az "Arbeitsamt"-ba, vagy hogy: Hamburgban voltam a "Kirchentag"-on. (Sok szó így vált s válik persze egy-egy nyelv jövevényszavává. Így válik nemzetközi rendszerbe is illeszkedővé egy nyelv - szálnalmas és felesleges örökké a nyelvi puritanizmust erőltetni, s

mindenre magyar szót gyártani. Hiszen ki tudja már ma azt, hogy olyan szavaink, mint a kacér, a korhely, a fullajtár vagy a vigéc - német szó magyarrá asszimilálásával került a nyelvünkbe.

A kétnyelvűségnek a mozaiknyelvisége azonban veszélyes előszobája (is lehet) a nyelvváltásnak. Egyenetlen világlátást tükröz s szervesetlen mozaikgondolkodást, vagyis egyfajta hasadt világlátást s végül: hasadt öntudatot okoz.(Belső nyugtalanságot, lelki-szellemi disszonanciát mindenképpen.)

Akár társadalmi méretekben is.

A két világháború között (a Trianon után széthasadozott magyar kultúra és nyelvvilágba Balogh Edgár, erdélyi rangos közíró kiáltotta bele a rettenetes félelmet és felismerést, hogy a Kárpát-medencében születőben van a "buta magyar". Ijesztő következtetés eredménye volt ez a diaszpóra-lét irányába fogyó kisebbségi magyarság sorsára nézve: a szakmát tanulni akaró, felsőbb hivatást választó (egyetemre menő) magyar fiataloknak az anyanyelv a "kisnyelv", a család, a konyha nyelve maradt, s a szakmai érvényesüléshez szükséges román nyelv lesz a tartalmilag (lexikailag, fogalmilag) erősebb, szakmailag-szellemileg izmosabb. A családjától tanulmányai miatt elkerülő fiatal ebben az aránytalansággal feszülő kettősségben lép át a felnőttkorba. A nyelvváltás ilyenféle előkészületéhez járul(t) még a gyakori vegyesházasodás, s a lakosságcsere egyéb gazdasági és társadalmi szorgalmazásának eszközei. Egy nyelv, az egynyelvűség felé húz(ott) a kétnyelvűség...

Vitatémák:

- a kétnyelvűség előny vagy kényszer?
- a kétnyelvűség kényszerű előszobája-e a nyelvváltásnak, vagyis az asszimilációnak (a beolvadásnak, az eltűnésnek)?
- Lehetséges menedék-e a koordinált kétnyelvűségre való törekvés, vagyis a tudatosság fenntartása?

2. KÉT(ÉS TÖBB)NYELVŰSÉG A TÁRSADALOMBAN

Európában - különösen a "Wende" és az Európai Unió szabadságokat, a szabadságok megélését megtestesítő kiteljesedése óta - a kétnyelvűség nagyon elterjedt. Azt szokás mondani, hogy a langue és a parole, a beszélt és az írott nyelv erőteljes kettéválását elfogadó kultúrákban a tájnyelvhasználat és az írott nyelv normativitása már önmagában is

kétnyelvűség. Biztosan tudják, hogy a svájciak a Hochspraché-t, a normatív (irodalmi) német nyelvet Schriftdeutsch-nak nevezik. (De így van ez a spanyol és az olasz nyelvvilágban is). Európán belül mindig volt vándorlás, népmozgás - mint - például - a németek kelet felé települése: a csúnya, kerülendő szóval: Drang nach Osten s egy ártalmatlanabb kifejezéssel: Ostkolonisation. A gyarmatosítással majd a gyarmatok önállósulásával is a világkultúrák hatalmas kavardása indult meg, Európában is. Tehát a kétnyelvűség - mondhatni (most angolul gondolkodva): "is prevailing" a kontinensünkön. S hogy mivé válik Európa - hacsak fiatalága nem vált át egy termékenyebb népsűrűsödési módra...? Tehát ha - gazdasága működtetése s társadalma vitalitásának a megtartása végett - ember/munkaerőimportra szorul? A kulturális sokszínűség és sokrétegűség kétségesen előnyös helyzete - előre láthatóan - stabilizálódni fog. Pláne, ha a tolerancia felfogásában negatív (rasszista) fogalom marad az asszimiláció, s a befogadás (túrt) határfogalma az "integráció" marad.

Európának, Európa népeinek nyilvánvalóan erős, gondosan és öntudatosan ápolt kultúrát kell kifejlesztenie, hogy ez a beáramló - pláne: az európai kultúrától távol eső világból érkező - idegen "kultúrahordozók" támpontokat találjanak a beilleszkedéshez, s valóban európaiak, Európa befogadottjai lehessenek. Ha - egyáltalán - akarnak, készek erre a váltásra, az európaivá válásra.

Európának egységessé kell válnia alapértékeit s éppen a népesedési politikát illetően, (témánkat: a kétnyelvűséget, a kétnyelvű létezés kereteinek a biztosításában is!). Területelviség, autonómia, a direkt demokrácia eszközei, az önrendelkezési jog alapkérdései egységesen kell, hogy meghatározzák az európai gondolkodást, az európai értékrendet: mégpedig mind elvben mind pedig a gyakorlatban, a napi gyakorlatban is! (Ebben a tekintetben meghökkentő és nehezen érthető tény: a székely autonómia ügye. Hogy egyáltalán kérdéses-e népszavazás útján való egyszerű megvalósulásának a lehetősége. Népszavazás, és kész. (Mint Svájcban!))

A meginduló újkori népvándorlással Európa a többnyelvűség kontinense lesz. Mindenki tudja bizonyára, hogy Stuttgartunkban mintegy 180 anyanyelvet beszélnek az itt lakók... S azt is tudják bizonyára, hogy a "bevándorlási háttérrel rendelkezők" részaránya az iskolákban eléri a 65 %-ot.

Kérdések:

- a "kisebbségi jogok kollektív biztosítása" (Illetve a mai EU - eo ipso! - elutasítja ezt a fogalmat!

- Kérdés (az európai jövőt illetően:) A kétnyelvűség kezelésének hagyományos módja (20% arány esetén kétnyelvű utcanévtáblák, az anyanyelvhasználat széles körű biztosítása, stb.)
- Kérdés, hogy a remélhetően megszülető kollektív kisebbségi jogok kiterjednek-e majd az "új európai kisebbségek"(a mai bevándorló, munkavállaló, menekült kisebbségre is (ennek a jövő útnak előjele a török "kisebbség" integráció-elutasító viselkedése s a többség reakciója: hogy a törökségnek vonakodnak megadni a török nyelvű iskoláztatás esélyét...
- Milyen lesz a kétnyelvűség (a kisebbségi létezés) biztosítása a jövő Európájában (orosz "kisebbségek" a balti országokban, vagy akár a magyar munkavállaló bevándorlók Németországban...?

3. AZ EGYÉN KÉTNyelVŰSÉGE

Történetileg nem tekintették feltétlen előnynek a többretegű nyelv-és kultúratudást, köznyelvien szólva: a két(vagy több)nyelvűséget. Nem ismeretlen az a felfogás, mely szerint a természetesen kétnyelvű (kétnyelvű közegben) két vagy több kultúra szabályrendje szerint élő ember a kreativitásában csökevényes, erkölcsileg csonka ember, bizonytalan entitású, zavart tudatú lény. Egyik nagy példakorszaka ennek a török hódoltság ideje, amikor a sztambuli Porta és a bécsi Hof vagy a magyar főúri udvartartások és végvárak között folyó tárgyalások tolmácsai többnyire a janicsáriskolák neveltjei (de mindenesetre a többnyelvű magyarok) közül kerültek ki. Mindegyik megbízói oldal hiteltelen embereknek kezelte őket, potenciális árulókként, akik nem egyszer végezték karóba húzva, megcsonkítva, megnyúzva.

Az újkorban a kétnyelvűséget előnynek (sőt olykor kötelezően elviselt előnynek) kell felfognunk, elfogadnunk. Tekintsük át, hogyan "zajlik" a kétnyelvűvé-válás folyamata mint tanulás, nevelés, kulturális tudás elsajátítás.

- Első fok: a hangállomány kialakulása: a megszülető gyermek, amikor elhagyja az anya testét, amelyben - a mindenséggel azonos térben, mint egy hatalmas egyetlen-koncertteremben az anya hangja töltötte be a létét - ezzel az akusztív élménnyel érkezik ki a hűvös, nagy-csendű vagy zavaros hangiságú világba. Fontos, hogy az anya az első pillanattól kezdve jelen legyen a csecsemő kinti hangvilágában. Ezért minden anya - ha igazi, jó anya! - az első pillanattól fogva énekel, beszél, duruzsol gyermekéhez. A gyermek is részt vesz ebben a kinti hangiságban, s nemcsak sírással. Játszik - mint teljes lényével s lényében - eleinte

ösztönösen, aztán mind több tudatossággal: a hangképző szerveivel is. Az anya s környezete reagál erre a gyermeki hangképzés-játékra. Így lassan-lassan - a gyermeki mind tudatosabb hangprodukálás és a környezet reagálása, akceptanciája révén kialakul a gyermek hangállománya. Azon hangok együttese, amely egy-egy nyelv "előállításának" anyaga. Artikulációs bázisa.

A két nyelv világában születő gyermeknek a hangállománya tágabb, tartalmazza mindkét nyelv hangjait. A születő gyermek az első hónapokban mintegy kétszáz hangot produkál, s e produkciókból a környezete válogat. Hangokat elfogad és elutasít. A környezete német nyelvű része így fogadja el az Ich- és az Ach-Lautot, a diftongusokat (eu, ei), a hehezett mássalhangzókat (p,t,k), a schwach-ot, (essen) az ng-t (singen), - a magyar környezet megerősíti a játszó nyelvnek a teljes magánhangzóképzést, s főként az "A" hangot, melyben Illyés Gyula *Mariska hazát talál* című novellájában a magyar entitás ösztönös gyökérverését látja.

Az egyszerre német és magyar környezetben nevelődő gyermek addigra, amikor elér a tudatos utánzás koráig, amikor az elnyert, kialakult artikulációs bázisa, hangképzési állománya bázisán kezdi mind tudatosabban forgatni (használni) a nyelvét, már kétnyelvű. Hangzásra rendelkezik azzal a hangállománnyal, mely mindkét nyelven akusztiv autenticitással vértelmezi föl. Német is, magyar is!

- Második fok: a hangállomány bázisán elkezdődik a szavak születése. Ennek hosszú folyamata van, míg a szemantika (a jelentéstan) mint egy vörös fonál, bele nem szövődik a hangi produkcióba. A kommunikáció megindul: a kommune és a kommunikáció szófejtés pontosan jelzi, hogy miről van szó. A szavas nyelvi képződésbe mind több szókapcsolati elem és technika szövődik. Mígnem a lexikális hangiságon, mint egy villám fénye, átüt egy ismeretlen eredetű rendező elviség, egy hatalmas intelligencia-villámlás, melyet később nyelvtannak nevezünk. Én szívesebben nevezném a nyelviség kommunikatív elv- és szabályrendszerének, amely mint csodás és csodálatos motor üzemelteti az emberi szellemi létezésünket. (Ezért hiszem én, hogy a legnagyobb hitbéli ünnepünk a pünkösöd: ez a szentlélek, a szentlélekiség áramlik rá a születő nyelvre, agyra és beszélő szervekre, s lesz képes az emberi nem rendkívüli létezésének működtetője s egyben e működés közben szerzett ismeretek és képességek, készségek foglalatosa lenni. A nyelv és az agy az emberi tudáslétezés tárháza is, nem pusztán közlekedési eszköz. A nyelv révén - mintha - maga az Isten léteznék bennünk, az emberben.

Itt, ezen a ponton már nemcsak szélesedik a kétnyelvű emberben a nyelvi sáv, hanem egymásnak feszülő létformák, kifejezési és létezési rendek indulnak belső fejlődésnek.

- Harmadik fok: A nyelv elkezdi gondolati logika és technika szerint a maga tereiben növekedni - lexikálisan, kulturálisan és KOGNITIVAN. A nyelvfejlődésnek ebben a szakaszában mindinkább egymásnak feszülnek a különbözőségek (erre, ennek a feloldására - a magam szerény hozzájárulásaként - írtam egy kognitív szótárt olvasmányos szótárnak nevezve).

A szavak, a szófordulatok, kifejezések a nyelvvel mozgó gondolatiság szerint formálódnak, s lesznek kifejezői és rendezői az egyén/közösség és a világ kommunikációjának. Oka van annak - hogy példát is mondjak -, hogy németül eine Sache hat "weder Hand noch Fuss", vagy hogy magyarul valakinek "kiteszik a szűrét". A Weltbild (világkép) nyelvileg alakul és működik bennünk s ennek a két nyelven való megjelenése két olyan kultúrát kényszerít egy kupacba, egy működési rendszerbe, amelyek csak folytonos feszültségekkel, belső válságokkal, ellentmondásokkal, nem ritkán szellemi meghasonlással tűrik meg egymást, egymásban, egymás mellett. Vagy felszínesen, esetleg erkölcs nélkül - de itt már megint a török kori magyaroknál vagyunk.

A fő kérdés itt: lehet s hogyan Bereicherung, gazdagodás a kétnyelvűség?

Sugalmunk szerint: a nyelvelsajátítás mind tagoltabb koordinatív tételével. Konkrétan, németül: főképpen szerkezetben, gondolati struktúrákkal való bővüléssel képzelhető el gazdagodás. Például: a magyar ember világa, világlátási tere bővül a passzívummal, a konjunktívval, a szórend fegyelmezett rendszerével. (ami a gondolkodás fegyelme) A németnek a magyar mit "hoz" bővülésül, gazdagodásul?

A) A személy (beszélő) aktív jelenléte a nyelvében,

B) a nyelv kondenzáló ereje, ami révén fokozottan intenzívvé válik (válhat) a személyközi s a társadalmi kommunikáció.

A kérdés tehát, hogyan válhat bővüléssé, gazdagodássá a kétnyelvű lét. (Hogy élvezeti többletté váljon egy olyan mondat a magyarul - is tudó - embernek: Wenn wir alles gesagt haben werden, wird immer noch etwas zu sagen sein...)

4. NYELVET TANULNI - A KÉTNyelvűség IRÁNYÁBA (?)

lehet! De hogyan..!?